

تأثیر صله رحم بر مقدرات الهی

مهدیه لزگی^۱

چکیده

یکی از مسائل مهم و حائز اهمیت کلامی و فلسفی که در این نوشتار به آن اشاره شده است، مسأله قدر و مقدرات الهی است. این مسأله ریشه در رابطه علم الهی با افعال بندگان داشته و به چگونگی ارتباط اراده الهی با افعال انسان پرداخته است. ایمان به تقدیرات الهی لازم است ولی اختیار انسان و اینکه اعمال او تأثیر مستقیم در سرنوشت انسان دارد خود یکی از موارد مقدرات است. یعنی خداوند مقدر کرده که انسان با اختیار خود چنین و چنان کند. یکی از افعال انسان که در سرنوشت او تأثیر می‌گذارد، صله رحم است. در نوشتار حاضر، با عنوان «تأثیر صله رحم بر مقدرات الهی» با هدف به دست آوردن سطح تأثیر گذاری صله رحم بر مقدرات و بیان چگونگی این تأثیرگذاری به روش نقلی-وحيانی و با استفاده از ابزار کتابخانه ای به رشته تحریر درآمده تا بتواند با بیان آثار آن نقشی در پررنگ شدن روابط خانوادگی در سطح جامعه داشته باشد.

کلید واژه: ارحام، تقدیر، روابط خویشاوندی، صله رحم، مقدرات الهی.

مقدمه

اسلام تحکیم پیوندهای خویشاوندی و استحکام روابط خانوادگی را مورد تأکید و توجه قرار داده و صله رحم و رسیدگی به بستگان را به عنوان ارزش الهی واجب کرده است. همچنین در دستورات اخلاقی و سیره عملی ائمه هدی (علیهم السلام) به این امر تصریح شده است تا انسان‌ها به اهمیت آن دست یابند و آن را به کار ببرند. حقیقت صله رحم؛ مهربانی، لطف، رحمت و ارتباط صمیمی داشتن با خویشان است. تأثیر صله رحم و نیکی به خویشان در زندگی و سرنوشت انسان و اهمیت آن چیزی نیست که بتوان آن را انکار کرد. بنابراین سوال پیش می‌آید که تأثیر صله رحم بر مقدرات الهی چیست؟ از این‌رو ضروری دانسته شد تا نویسنده با روش نقلی-وحيانی و به سبک توصیفی در

^۱. طلبه سطح دو، حوزه علمیه کوثر قزوین، m.lezgi73@gmail.com، ۰۹۹۰۱۴۴۵۴۲۰.

منابع روایی و روانشناسی، مطالب را جمع‌آوری کرده تا با ارائه آن نقشی در فراگیر شدن این عمل ارزشمند در جامعه داشته باشد.

در مورد صله رحم و آثار آن، کتاب‌ها و مقالات زیادی نگارش شده است که می‌توان به این موارد اشاره کرد: کتاب «صله ارحام و آثار و ثمرات» نوشته سلمان زواری نسب میانجی، کتاب «صله رحم و اخلاق در خانواده» تألیف سیدکاظم صدرالسادات دزفولی، کتاب «دید و باردید» نوشته محمود ارگانی بهبهانی حائری، مقاله «صله رحم و کارآمدی خانواده» اثر محمدمهدی صفورایی پاریزی، مقاله «جایگاه صله رحم در سبک زندگی دینی» تألیف سیدحسین شرف‌الدین، مقاله «آثار مثبت و برکات صله رحم و پیامد قطع آن» نوشته معصومه یوسفی.

درمقاله حاضر، نویسنده تلاش کرده تا مسأله صله رحم را از نگاهی متفاوت و از منظر تأثیرات آن بر مقدرات مورد بحث قرا ردهد و به بیان چگونگی این تأثیرگذاری بپردازد.

این مقاله با تعریف مفاهیم عنوان مقاله آغاز می‌شود و در ادامه به بیان، مسأله تقدیرات الهی و اهمیت صله رحم از دید آیات و روایات می‌پردازد و سپس آثار صله رحم بر مقدراتی همچون عمر و رزق و مرگ و سرنوشت انسان را بیان می‌کند.

تعریف مفاهیم

صله واژه‌ای عربی، که ریشه آن «و، ص، ل» است. در کتب لغت برای آن ده‌ها معنی ذکر کرده‌اند از جمله؛ پیوستن، پیوند، برقراری خویشی، احسان، انعام، عطا.^۱ برخی گفته‌اند حقیقت صله مهربانی، لطف و رحمت است.^۲

رحم به معنای مهربانی، بخشایش، رقت قلب، نرم دلی، زهدان زن، جای بچه در شکم، بچه دان، و نیز به معنای خویشی، قرابت، خویشاوندی است، جمع آن ارحام است.^۳ ارحام در اصل برگرفته از

^۱. عمید، فرهنگ فارسی عمید ص ۵۰۶

^۲. ارگانی بهبهانی حائری، دید و باردید، ص ۵۷

^۳. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۶۵۰

همان رحم زن است که جایگاه رشد جنین است و به تمام افرادی گفته می‌شود که از راه تولد با انسان نسبتی پیدا کند و منحصر به افرادی که با آنان نمی‌شود ازدواج کرد نمی‌شود.^۱

شهید ثانی منظور از رحم که پیوندش واجب و قطعش حرام است را خویشاوندانی که از مستوین شخص است می‌داند ولو اینکه دور باشند.^۲

مرحوم طریحی در مجمع البحرین در خصوص معنای صله رحم می‌فرماید:

«مراد از پیوند برقرار کردن آن عمل است که عرفا نیکی و احسان گفته شود اگرچه با زیارت کردن اقوام و همنشین شدن با آنان و هرچند این نیکی و احسان با سلام کردن باشد»^۳

خواجه نصیر طوسی نیز درباره تعریف صله رحم می‌گوید:

«صله رحم آن بود که خویشان و پیوستگان را با خود در خیرات دنیوی شرکت دهد»^۴

مقدرات به معنای چیزی که فعل قدر خداوند بر آن واقع شده است. واژه قدر به معنای اندازه و تقدیر به معنای سنجش و اندازه‌گیری و چیزی را با اندازه معین ساختن است. منظور از مقدرات الهی این است که خداوند متعال برای هر پدیده‌ای اندازه و حدود کمی و کیفی و زمانی و مکانی خاص قرار داده است که تحت تأثیر علل و عوامل تدریجی تحقق می‌یابد. مرحله تقدیر قبل از مرحله قضا و دارای مراتب تدریجی است و با تغییر اسباب و شرایط تغییر می‌کند.^۵

مقدرات در واقع دو گونه است: مقدر علمی، به معنای آن است که خداوند پیش از آفرینش هرچیز، به خصوصیات و حدود و اوصاف آن علم دارد و مقدر عینی به معنای تعیین حدود و اوصاف ذاتی و عرضی موجودات از سوی خداوند است.^۶

۱. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۱۳۸

۲. شهید ثانی، مسالک الافهام، ج ۶، ص ۳۱

۳. طریحی، مجمع البحرین، ج ۴، ص ۵۰۸؛ میانجی، صله ارحام آثار و ثمرات آن، ص ۸

۴. محبی، دائرة المعارف تشیع، ج ۱۰، ص ۳۷۵

۵. مصباح یزدی، آموزش عقاید، ص ۱۵۱

۶. سعیدی مهر، آموزش کلام، ج ۱، ص ۳۲۷

نقش مقدّرات الهی در سرنوشت انسان

اصل تقدیر امور و سرنوشت انسان یکی از مسائل مسلم در اسلام و در عین حال یک از غامض‌ترین مسائل عقیدتی اسلام است. مساله قابل ذکر این است که تقدیر امور از جهات گوناگون به دو گونه انجام می‌پذیرد؛ برخی از امور قطعی و جزمی بوده و هیچ‌گونه تغییری در آنها حاصل نمی‌شود و اعمال انسان هرگز در آن دخالتی ندارد. یعنی خداوند عده‌ای از حوادث و امور را خواسته که به همراه مصلحت بنده‌ای، بدون تغییر و تبدیل انجام بگیرد. برخی از حوادث، تحقق آن مقید به عمل یا اراده و تصمیم از ناحیه بنده است که اگر آن عمل و یا آن اراده انجام بگیرد مقدّر او تغییر پیدا می‌کند. در حقیقت مقدّر واقعی مشروط است و از آن به «مقدّر غیر جزمی و غیر بطّی» تعبیر آورده‌اند.^۱

ایمان به قدر جزئی از عقیده اسلامی بوده است. و آن درسی برای انسان است که هر چیز در نظام هستی به اندازه و مقدار معینی جریان دارد و دارای علل و اسباب منظمی است. پس هرکس سببی از اسباب جهان هستی را با رعایت شرایط معتبر انتخاب کند به طور حتم به نتیجه می‌رسد.^۲

اهمیت صله رحم در اسلام

تحکیم پیوند خانوادگی و خویشاوندی یکی از اهداف ارزشمند مکتب توحیدی اسلام است. آئینی که توحید و یکتاپرستی را محور تمام فعالیت‌ها و تلاش‌های خود عنوان نموده است و سعی دارد در تمام صحنه‌ها و عرصه‌ها، وحدت رویه و حرکت یکنواختی را فراهم و از تشتت و پراکندگی جلوگیری به عمل آورد هر عامل یا وسیله‌ای را که موجب تحکیم این هدف مقدس گردد تشویق و از هر عامل تفرق و پراکندگی جلوگیری و ممانعت به عمل آورده است. از آنجایی که اساس کار اسلام وصل است، ایجاد علاقه با تمام افراد عائله و فامیل (صله رحم) مورد تشویق و توصیه قرار گرفته است.^۳

۱. حقانی، «آثار دنیوی صله رحم»، ص ۶۲

۲. جلالی، آداب معاشرت در اسلام، ص ۱۵۷

۳. زواری نسب میانجی، صله ارحام آثار و ثمرات، ص ۲

خویشاوندان شاخه‌ها و برگ‌های یک درخت‌اند؛ بسیاری از خصائص روحی و حتی ویژگی‌های جسمی را از یکدیگر به ارث می‌برند. آنان در زمینه‌های خلق و خو و جسم و روان دارای مشترکات فراوانی هستند به طوری که شباهت ظاهری را می‌توان نمونه کوچکی از آنها دانست. پیوستگی بین اقوام یک واقعیت طبیعی است و به جعل و قانون و قرداد اجتماعی وابسته نیست احکام و دستورات شرع مقدس نیز در راستای همین واقعیت و به منظور تحکیم و حراست آن صادر گردیده است.^۱ خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

«واتقوا الله الذي تساءلون به و الارحام إن الله كان عليكم رقيبا؛ از خداوند پروا کنید که هنگامی که چیزی از یکدیگر می‌طلبید نام او را می‌برید و از (قطع رابطه) با خویشان بهره‌یزید که خداوند همواره مراقب شماست»^۲

رسول اکرم ۹ در باره اهمیت صله رحم می‌فرماید:

«أوصی الشاهدين من امتی و الغائب منهم و من فی اصلاّب الرجال و الارحام نساء الی يوم القيامة أیصل الرحم و إن كان منه علی مسیره سنة فإن ذلك من الدین؛ سفارش می‌کنم از امتم آنهایی را که شاهدند و آنهایی که غائبند، آنهایی که در صلب مردان و رحم بانوانند تا روز قیامت که صله رحم به جا آورند اگرچه فاصله یک سال راه باشد چرا که صله رحم جزء دین است»^۳

صله رحم از آن دسته اعمال است که خداوند پاداش آن را به سرعت به انسان می‌دهد. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید:

«إن اعجل الطاعات ثواباً صلة الرحم؛ پاداش صله رحم از همه طاعات سریع‌تر داده می‌شود»^۴

در روایات، آثار زیادی برای صله رحم ذکر شده است که در این مقاله به ذکر چند نمونه از تأثیرات صله رحم بر مقدّرات می‌پردازیم.

^۱. اسماعیلی یزدی، فرهنگ تربیت، ص ۴۵

^۲. نساء: ۱

^۳. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۱؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۱۰۵؛ نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۷

^۴. متقی هندی، کنز العمال، ج ۳، ص ۳۶۴؛ جباران، درسنامه علم اخلاق، ج ۱، ص ۲۴۰

ه) جلوگیری از پیشامد بد

انسان در زندگی به عللی چون آزمون و امتحان الهی، گناهان و مجازات دنیوی و تنبیه و هشدار خداوند گرفتار انواع بلاها و مصیبت‌ها می‌شوند. برخی از بلاها و مصائب آثار و نتیجه اعمال خود انسان است از این‌رو نسبت به برخی مومنان می‌توان گفت آنان خود باعث فرو فرستادن بلا از جانب خداوند هستند؛ یعنی در طول زندگی لغزش‌هایی از آنها سر زده که مستوجب تنبیه است. از جمله آنها؛ ترس و ناامنی، گرسنگی، فقر، بیماری، مرگ عزیزان و فرزندان، و نقص عضو و مانند آن است. برای اینکه این بلاها بر سر کسی نیاید و پیش از ورود، دفع و مقابله شود با صله رحم این کار را می‌توان انجام داد. در روایات بسیاری اشاره شده است که صله رحم بلاها را دفع می‌کند و تقدیر انسان را تغییر می‌دهد.^۱

امام باقر علیه السلام فرمودند:

«صلة الرحم تدفع البلوی؛ صله رحم بلاها را دفع می‌کند»^۲

از آنجایی که همه چیز در ید قدرت خداوند است خداوند به سبب عمل ارزشمند صله رحم، بلایی را که انسان خود باعث شده بود که در تقدیرش باشد را برطرف می‌کند. و از پیشامد نِقمت آور جلوگیری می‌کند. امیرالمومنین علیه السلام فرمودند:

«صلة الرحم تدرالنعمة و تدفع النقم؛ پیوند با خویشاوندان نعمت را فرو می‌باراند و نِقمت و ناخوشی‌ها

را ازبین می‌برد»^۳

و) تبدیل شقاوت به سعادت

خداوند در قرآن کریم فرمودند:

^۱ www.menbarha.ir، ۹۸/۶/۱، ۹:۲۰

^۲ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۱۱۱

^۳ تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۲۶، ص ۴۵۵

«یحو الله ما يشاء و يثبت و عنده ام الكتاب؛ خداوند هر چه را بخواهد محو یا اثبات می‌کند و ام الكتاب نزد اوست»^۱

پیامبر ﷺ بر اساس آیه فوق فرمودند که محو و اثبات در اختیار خداوند است و شقاوت و بدبختی تقدیری را به خوشبختی و سعادت تبدیل می‌کند.

صله رحم یکی از علل و عواملی است که می‌تواند بستر را برای تغییر پدید آورد و خداوند در مقام فعل دست به بداء و تغییر در مقدرات زند. پیامبر ﷺ در باره این اثر مهم و بسیار اساسی و حیاتی صله رحم می‌فرماید:

«الصدقه علی وجهها و اصطاع المعروف و برالوالدین و صله الرحم تحول الشقاء سعادة و تزيد فی العمر و تقی مصارع السوء؛ صدقه به جا و نیکوکاری و نیکی به پدر و مادر و صله رحم بدبختی را به خوشبختی تبدیل و عمر را زیاد و از پیشامد بد جلوگیری می‌کند.»^۲

بنابراین با انجام صله رحم می‌توان در عین بهرمندی از پاداش اخروی در دنیا نیز از ثمرات آن استفاده کرد و سرنوشت و زندگی سعادتمندانه‌ای به دست آورد.

نتیجه

صله رحم یکی از رفتارهای پسندیده اجتماعی است که در اسلام بر آن تأکید زیادی شده است و فرآیند متعددی بر آن شمرده شده است. صله رحم می‌تواند بر مقدرات الهی و سرنوشت انسان تأثیر بگذارد از مجموعه روایات، این موضوع برداشت می‌شود. از جمله این آثار تاثیر صله رحم بر طول عمر و افزایش روزی، جلوگیری از فقر، مرگ راحت، جلوگیری از بلا و تبدیل بدبختی به خوشبختی است. شایسته است انسان‌ها این رفتار خداپسندانه را در زندگی خود جاری کرده تا از ثمرات آن بهره مند شوند.

^۱. رعد: ۳۹

^۲. پاینده، نهج الفصاحه، ص ۱۳۰

فهرست منابع

• قرآن کریم، ترجمه حسین انصاریان

• نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی

منابع فارسی

۱. ارگانی بهبهانی حائری محمود، دیدوبازدید، قم، انتشارات پیام مهدی، چاپ اول، ۱۳۷۶ ه.ش.
۲. اسماعیلی یزدی عباس، فرهنگ تربیت، قم، انتشارات دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.
۳. جباران محمدرضا، درسنامه علم اخلاق، قم، نشر هاجر، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۱ ه.ش.
۴. جلالی محمدحسین، آداب معاشرت در اسلام، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲ ه.ش.
۵. جوادی آملی عبدالله، مفاتیح الحیاء، قم، مرکز نشر أسراء، چاپ یکصدوسی سه، ۱۳۹۲ ه.ش.
۶. حقانی حسین، «آثار دنیوی صله رحم»، مکتب اسلام، شماره ۳، ۱۳۶۶ ه.ش.
۷. زواری نسب میانجی سلمان، صله ارحام آثار و ثمرات آن، قم، دفتر نشر نوید اسلام، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
۸. سالاری فر محمدرضا، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم، نشر هاجر، چاپ بیستم، ۱۳۹۶ ه.ش.
۹. سعیدی مهر محمد، آموزش کلام اسلامی، قم، کتاب طه، چاپ دهم، ۱۳۹۱ ه.ش.

۱۰. صدرالسادات دزفولی کاظم، **صله رحم و اخلاق در خانواده**، تهران، کتابخانه صدر تهران، چاپ اول، ۱۳۶۹ ه.ش.
۱۱. صفورایی پاریزی محمد مهدی، **«صله رحم و کارآمدی خانواده»**، شماره نهم، ۱۳۸۸ ه.ش.
۱۲. عمید حسن، **فرهنگ لغت**، تهران، امیرکبیر، چاپ سی و هفتم، ۱۳۸۷ ه.ش.
۱۳. فقیهی علی، سبحان نژاد مهدی، نجفی حسن، **«مبانی پرورش صله رحم و نقش آن در سبک زندگی اسلامی»**، فصلنامه پژوهش نامه اخلاق، شماره بیست و دو، ۱۳۹۲ ه.ش.
۱۴. غباری بناب باقر، فقیهی علی، قاسمی پور یدالله، **«آثار صله رحم از دیدگاه اسلام و روان شناسی و کاربرد های تربیتی آن»**، فصلنامه تربیت اسلامی، شماره پنجم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۵. محبی سعید، **دائرة المعارف نشیع**، تهران، نشر شهید، ۱۳۸۵ ه.ش.
۱۶. محدثی جواد، **برکرانه شرح چهل حدیث امام خمینی**، قم، نشرهاجر، چاپ هفتم، ۱۳۹۵ ه.ش.
۱۷. مصباح یزدی محمدتقی، **آموزش عقاید**، تهران، نشر بین الملل، چاپ پنجاه و ششم، ۱۳۹۱ ه.ش.

منابع عربی

۱. پاینده ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، تهران، دنیای دانش، چاپ اول ۱۳۸۲ ه.ش.
۲. تمیمی آمدی عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه: سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، امام عصر، ۱۳۸۵ ه.ش.
۳. طباطبایی محمد حسین، **تفسیر المیزان**، مترجم: سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳ ه.ش.

۴. طریحی فخرالدین، مجمع البحرين، مترجم: احمد حسینی اشکوری، تهران، مکتب المرتضویه، ۱۳۷۵ ه.ش.
۵. عاملی جبعی زین الدین بن نورالدین (شهید ثانی)، مسالك الافهام فی شرائع الاسلام، ترجمه: ابوالحسن محمدی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ شانزدهم، ۱۳۶۴ ه.ش.
۶. کلینی محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه: استاد ولی حسینی، تهران، دارالکتب، چاپ سوم، ۱۳۹۲ ه.ش.
۷. متقی هندی حسام الدین، کنز العمال فی سنن القوال و الافعال، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۰۵ ه.ق.
۸. مجلسی محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ه.ق.
۹. نوری طبرسی حسین بن محمد، مستدرک الوسائل، قم، موسسه آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ ه.ق.

منابع انگلیسی

www.menbarha.ir

www.porseman.com